

KÖZÖS BARÁTAINK ÚTJÁN

– Csak nem képzeled?! – emlékszem a méltatlankodó hangsúlyra is, ahogy hirtelen kitört belőle a válasz a kérdésemre, hogy mennyivel tartozom. Aztán hosszasan fejtegette véleményét a hazai könyvkiadás pillanatnyi helyzetéről, mondanom sem kell, túl sok jóval nem kecsegtetett, amiket hallottam. Történt mindez lakásuk konyhájában 2005 ōszén talán, nem vagyok egészen biztos benne, csak abból gondolom, hogy kora ōsz lehetett, mert a karácsonyi megjelenést már lekéstem, így a rákövetkező év januárjában jelent meg Carmen Laforet *A semmi* című regénye, a Spanyol Elbeszélők első kötete, Dornbach Mária szerkesztésében.

– Rá fog menni a házad – ez a másik mondata, melynek hangsúlyára tisztán emlékszem azokból az időkől, amikor kollégáim közül elsőként ōhozzá fordultam, hogy szerkessze meg a fordításomat. Hangjából leginkább az aggodást éreztem, úgy csengett, hogy elhittem, pontosan tudja, miről beszél, nem csak úgy vaktában lövöldözi pesszimista jóslatait, hogy letörje a másokban a lelkesedést, elszántságot vagy tenni akarást. Mari tudta jól, miről beszél, én viszont addigra már elszántam magam, nem volt visszaút, de azóta is nagyon sokszor eszembe jut, valahányszor meglátom a vendégszobában faltól falig álló könyvhegyet, amit nagyjából a sorozat első öt kötetének példányai tesznek ki, mert az elején még optimista voltam, kétezer példányban jelentettem meg az első három könyvet, aztán utána már csak ezerben. Az én logikám is érthető lett volna, ha nem olyanok lettek volna a viszonyok, amilyenek voltak, igaz, akkor még nem is annyira ilyenek, mint most, de mégis, hiába volt 2500 közművelődési könyvtár az országban, a legtöbb már akkor sem tudott forrást teremteni külföldi szépirodalom vásárlására.

Emlékszem Mari aggodó arcára, ahogy ott ültünk a konyhában, de nem próbált lebeszélni, csak féltetett, persze mondom, én hajthatatlan voltam: mindenáron el kellett indítanom azt a sorozatot, amelynek első és pillanatnyilag utolsó darabját is ő szerkesztette.

Nem ennél a sorozatnál, korábban kezdődött minden. A szép reményekkel kecsegtető Ulpius-háznál jelent meg Luis Mateo Díeztől *Az Élet Vize*, első közös munkánk, amikor Mari eljött hozzám Leányfalura, és ott az íróasztalomnál beszéltek meg a kérdéses részeket. „Életemnek abban a korszakában igen közeli

barátaim voltak mind, don Florín, Chon Orallo, Ángel Benuza, Jacinto Sariegos, Benjamín Otero, Paco Bodes és Ők mind, többi barátaim unokatestvérei első és n-edik fokon, Lazarillo de Tormes, Sancho Panza vagy Coca Coña után. Most pedig, hogy már nem találkozunk rendszeresen, ugyanolyanok nekem Ők is, mint a többiek, akik az óceán túlpartján élnek, és leginkább azt a homályos emlékképet őrzöm róluk, amely a távolság ellenére eleven tartja a kapcsolatunkat. Mert nyomot hagytak bennem mind, és ha sokáig nem is jutnak eszembe, attól még bennem élnek, s olykor elég egy-egy hang, egy levélrezdülés, hogy megelevenedjen bennem a jelenet, amelyben először találkoztunk.” – ezt írtam közös munkánk után erről a szívemnek oly kedves regényről. Álljon itt egy részlet belőle:

„Ezekben a napokban a mi szépséges La Omañonánk vidékét járja görbe utakon néhány eszehagyott jómadár, akik hol tudósnak, hol meg tollforgatónak adják ki magukat, nekik egyre megy, pedig részeges brancsnál többnek nem nevezhetők, s inkább a söntésben, semmint a könyvtárban láthatjuk felbukkanni Őket. A szélütötte patikáriustól, akiről a Tisztelt Kollégium hallani sem akar, a fűzfapoétáig, aki a rímeket még hírből sem ismeri, a lestrapált tanárnőig, aki inkább maradt volna kaptafánál, a szerencsétlen irattárosig, akinek a Városházán jobban a körmére nézhetnének, no meg a szélhámos filozófusig, aki köztisztelőben álló családja nevét üres retorikával meg lánykerítéssel mocskolja be, egész a mérnök úrig, aki egyenest a székesfővárosból rándul le hébe-hóba az udvarházába, hogy a többiekkel egyetemben ott tágítsa a fejét. Ez a díszes kompánia, kedves olvasó, most a napokban La Omañonát járja –földijeim, vigyázat, aki korpa közé keveredik! –, mivelhogy – nem fogják elhinni –, egy csodatévő forrás után kutatnak, melynek vizétől vén kripliből sihederré változnak, de mindenekelőtt meggyógyul a májuk, kihajtja belőlük a szelet és a túltengő agyhúgykövet.”[\[515\]](#)

Carmen Laforet *A semmi* című regényéről azt mondtam több helyen, a fordítás ünnepe volt nekem ez a regény. Az első kötet a Spanyol Elbeszélők sorozatában, nagyrészt annak köszönhetően, hogy a kiadás jogát „ismeretlen kelet-európai kiskiadóként” megkaptam, hogy a szerző lánya, Marta Cerezales abban az időben épp a követség oktatási attaséja volt, fiát Agustínt is ismerem, aki szintén író, tehát volt referenciája Carmen Ballcells nagy múltú ügynökségének, és az első adandó alkalommal el is látogattam hozzájuk, mikor Barcelonában jártam, hogy elmondjam nekik, én én vagyok, és nem egy ismeretlen kelet-európai kiskiadó. Persze, mondhattam én nekik, hogy tíz éven keresztül hiába házaltam ismeretlen nevű spanyol szerzőimmel a magyarországi könyvkiadóknál, senki nem volt vevő

Atxagára, Ferlosióra, Delibesre meg a többire, magyarázhattam én napestig, hogy románul, csehül, szerbül is megvan, hogy klasszikusnak számít, oda se neki, ismeretlen, kétezer példányt nem lehet eladni belőle, hát nem is adjuk ki. Így kezdődött.

De még *A semmi* előtt lehetett volna egy közös munkánk, sőt volt is, az argentin származású, de tizennégy éves korától Spanyolországban élő Andrés Neuman *Bariloche* című regényét, hosszas rábeszélést követően, szintén az Ulpius fogadta be, sőt a szerző jelenlétében tett ígéretet a kiadó vezetője a megjelentetésre, aztán mégis fiókban maradt, pedig Mari ezt is megszerkesztette.

És akkor jött tehát *A semmi*. „Espero que esta versión húngara que en su día declaré definitiva trasmita lo que es *Nada*: una novella brillante, escrita en un lenguaje escueto, bien medido y profundamente humano, al que es ajeno todo lo artificial, y que, gracias a su sencillez, está lleno de sensibilidad. Una novela empezada y acabada. En la que ni sobra, ni falta una sola palabra. Espero que la versión húngara consiga transmitir el amor que he tenido y tendré siempre hacia *Nada*. Porque estoy convencida de que la traducción misma de una obra lo pueda expresar perfectamente: por el simple hecho de dejarse leer con fluidez, casi desapercibido.” – mondtam többek között a regény bemutatóján.

Miért van szükségünk a klasszikusokra a 21. században? Ez volt a kérdés a 2008-as évben, a kulturális sokféleség évében, amikor e sorokat írtam: számos rendezvény, nemzetközi megmozdulás, ötletbörze, nagy felhajtás van minden téren. A társművészeteket most félretéve, jelentőségüket azonban egyáltalán nem figyelmen kívül hagyva mondom némi szkepszissel: miről beszélhetünk egyáltalán, hogyha nem olvasunk? Hogy ismerheti meg az ember önmagát, ha nem olvas, és ha saját magát nem iparkodik megismerni, akkor hogy akar ismerni másokat? Lehet-e olvasás nélkül kultúráról beszélni akkor? Kiindulópontnak mindenesetre leszögezem, hogy nálam a kultúra az írott szóval, az irodalommal kezdődik, mindig is ott kezdődött, mióta az eszemet tudom, és ott is ott fog, amíg az eszemet tudom.

Sok helyen elmondtam már, hogy minden ország és nemzet irodalmának van legalább tíz, húsz, harminc, százötven olyan alapműve, amelyet okvetlenül ismerni kellene ahhoz, hogy valami fogalmunk legyen arról az irodalomról. És persze nemcsak az irodalomról, hanem arról az országról. Mert miből gondoljuk, hogy valaha is lehet fogalmunk róla, milyen volt a hatvanas években Spanyolország, ha nincsenek mindenki számára hozzáférhető irodalmi művek, amelyek megmutatnak belőle valamit?

Amikor elhatároztam, hogy lefordítom Rafael Sáchez Ferlosio *A Jarama* c. regényét, akkor elsősorban az hajtott – túl azon, persze, hogy a világirodalom egyik legjobb regényéről van szó –, hogy mutassuk meg a fiataloknak, akik imádják Spanyolországot, fülsértően magyarított elnevezésű spanyol kocsmákba járnak, ahol spanyol módra készült sör- és borkorcsolyát adnak, egyszóval mindent megtesznek, hogy elsajátítsanak a spanyol szellemiségből valamit, amit a tortilla meg a flamenco sajátos ötvözeteként értelmeznek, ha nagyon sarkítani akarom a kérdést. Azonban nem szabad elfelejteni, hogy ez a nyitott, befogadó spanyol világ nem most lett ilyen, amilyen, amikor már jobban Európára nyitja kapuit, ahogyan Magyarország sem pőrén ez, ami most, hanem ebben a mostaniban benne van minden, ami volt, a honfoglalástól kezdve, és ugyanúgy Spanyolországban is benne van. A kezdetektől mostanáig. És ha valaki ma elmegy Madridba, kiszáll a négyes terminálon, és a Paracuellos del Jarama név nem mond semmit neki, akkor baj van. És akkor is, ha a Jarama csak egy folyó meg egy San Fernando-i metróállomás, semmi más nem jut eszébe róla.

Az érzet, amit *A Jarama* című regény maga után olyan, az képileg olyan, mint egy Antonioni-film, vagy mint az összes olasz neorealista egybemosva. Álló kamera, a végtelenségig nyújtott pillanatok, a fehérenél is vakítóbb fehér, szemet kápráztató okkervörös, levelek közt áttűző nap, földön pettyeződő árnyék, szórt holdfény a fák között. Aztán egyszer begyorsul, kocsizni kezd a kamera, felfordul a világ, minden megváltozik hirtelen. Megy tovább minden, és mégis minden más lett, mert keletkezett az a hajszálrepedés, amely után megy minden tovább, de mégsem ugyanaz lesz semmi, mint előtte volt.

Azt hiszem, leginkább az riasztott vissza mindenhol mindenkit, aki nem merte lefordítani vagy lefordíttatni *A Jaramát*, hogy nehéz szöveg. Hogy az ötvenes évek spanyol szlengjét, az extremadurái tájnyelvi kifejezéseket lehetetlen visszaadni magyarul. Én úgy határoztam el, hogy húsz év után nem olvastam újra, nem kellett, mert tudtam, hogy azok közül a regények közül való, amelyekhez húsz év elteltével sem félve nyúl az ember, hogy vajon milyen érzés lesz most. Mert életem egyik legmeghatározóbb regénye volt akkor is, a nyolcvanas évek elején, és most is, miután már minden porcikájában ismerem. Fordításkor szinte drukkol a fordító, hogy jaj, csak ezt a szálát a végén ne felejtse el, mert nem kéne elhagyni, el kellene dolgozni, hogy ne álljon ki, jaj, vajon ez majd hogy jön össze akkor, ha [...] *A Jaramában* nincs tökéletlenség. Talán azért „utálta meg” Ferlosio, mert olyan, amilyennek lennie kell. Erős, önálló, komoly mű, amit szinte lehetetlen felülmúlni, vagy csak nagyon keveseknek sikerül. Ő elég okos volt hozzá, hogy megértse, ennyi, amit neki a regényirodalomban tennie kellett. Ez az egy regény ér

annyit, mint számos író teljes életműve. És az esszéivel foglalkozik. Meg a publicisztikával. Teljesen igaza van.

Ha valaki a regény megjelenése után, s miután Nadal-díjat[\[516\]](#) kap, aminek akkor még volt rangja, mi több, két évre rá, 1957-ben még a kritikusok díját is megkapja, azt támadni kell. Ostobábbnál ostobább kérdésekkel zaklatták, gondolom én, abból az elejtett félmondatból, amit márciusban mondott, mikor azt kérdezte, hogy maga is észrevette, hogy a hold nem megy le? Én meg bárgyún? Milyen hold? Miért nem megy le? Van egy utalás a regényben, hogy ma telihold van, hamarabb lenyugszik ilyenkor a hold. És éjjel egy óra van, amikor ezt mondják, egy szereplőnek még meg kell tennie öt-hat kilométert, kimegy a kocsmából, megsaccolja, hol áll, és azt mondja, hm, ez kitart, amíg hazaérek.

Egy regényben akár azt is mondhatná, hogy eltűnt a hold az égről azon az éjszakán, akkor se vádolhatná senki a szerzőt azzal, hogy tudománytalanságot ír. A titok abban áll, hogy úgy kell leírni, hogy elhiggyék, hogy a holdnak bizony el kell tűnnie azon az éjszakán. Az ostobaság ellen azonban nemigen akad fegyver, Ferlosio nem is akart hadakozni senkivel. Elég megnézni a 65-ös kiadáshoz írt előszavát, melyben vitriolos választ kap, aki számon kéri, hogy miért nem tüntette fel az idézet forrását – ha már egyszer idéz – a Jarama földrajzi leírásánál, amellyel indul és zárul a regény.

Mosolyognom kell azon is, hogy értékválságról, morális csődről beszélnek a politikusaink, mást sem hallunk nap mint nap. De ezt csak azzal lehet elhitetni, aki az ő szintjükön mozog, mármint a politikusokén. A morális mérce nem a politika, hanem *A Pál utcai fiúk*, mondjuk. És a rossz ott is olyan a rossz, hogy vannak jó tulajdonságai, nem elvetemült, nem biztos, hogy örökre rossz marad. Folytathatnánk, a lényeg az, hogy az irodalom a legfőbb etikai, pszichológiai, történelmi, földrajzi stb. ismeretszerzési forrás, túl azon, hogy az ember alapszemélyisége is azáltal formálódik, hogy mit olvasott gyerekkorában, abból mi érintette meg úgy, hogy életre benne maradt, attól lett erkölcsi tartása, attól olyan ember ma, amilyen.

A sorozatban megjelent utolsó kötet, Jesús Fernández Santos *Kívül a falon* c. regénye is közös munkánk volt. Gyönyörű próza, sajnos nem tudok megháromszorozódni-négyszereződni, hogy valamilyen marketingtevékenységgel menedzseljem ezt a sorozatot, s benne ezt a méltatlanul mellőzött remekművet. Mert az, nem véletlenül választottam, gondolom, ez egészen egyértelmű. Az inkvizíció korában játszódik, egy kolostorban, ahol az egyik nővér, hogy mentse a házat a pusztulástól, sebet ejt kezén, és csodának tünteti föl a nép előtt. Aztán

lecsap rájuk az inkvizíció. A ház tönkremegy, az egymás iránt gyengéd érzelmet tápláló két nővér hányattatásai után visszakerül a kolostorba, hogy a szent nővér ott búcsúzzon el az élettől: „Egy délután éppen füstöltem a kápolnában, és az egészségéért fohászkoztam Istenhez, amikor meghallottam, hogy zörgetnek a kapunkon, s mivel a laikus nővér nem volt otthon, kimentem, pedig nagyon esett az eső. Szakadt az égi áldás a kolostorra, vitte magával a meszet, a töredezett cserepeket, ömlött a víz a hónapok óta eltömődött vízvezető árkokon. A hajdan oly virágzó bokrok között piszkos sártengerré változott a föld, nagy sietve pókok meg suszterbogarak iszkoltak szerteszéjjel. A galambok is elmenekültek, követvén a nővérek példáját; a sarlósfecskék valószínűleg a gerendák eresztékei közt megbújva szárogatták tollukat; mintha a legszerényebbjétől a legbátrabbjáig minden arra várt volna a fényküllők szabdalta félhomályban, hogy végérvényesen pusztuljon el ez a ház, rogyjon össze a nedvesség, a megvetés meg a feledés súlya alatt a bűneink miatt, melyekért még mindig nem vezekeltünk.

Én magam sem úgy gondoltam a házra, mint régen, amikor nővéremmel a kert titkos zugait fedeztük föl találomra, mikor kettesben bolyongtunk útvesztőiben, rejtett szegleteiben, azon az üde réten, azok alatt az árnyas nyárfák alatt. Mostanra semmi sem maradt mindebből az én vaksi szemem előtt, csupán az eső hangja, az a barátságatlan, erőszakos kopogás, meg a villámlást jelezvén megdördülő fellegek.”[\[517\]](#)